

De kerk van Losdorp

Inleiding

Over kerk Losdorp (*Johanneskerk*)

Het is een ruim begrip : over de kerk. Je kunt hiermee bedoelen de bouw of de geschiedenis of stijl of geloof of .....

Dit verhaal gaat niet over bouw of bouwstijl of geschiedenis of geloof, maar van alles wat, een stukje geschiedenis, een stukje mythes en sagen, een stukje .....

De geschiedenis van de kerk van Losdorp is de geschiedenis van Losdorp en andersom.

Een groot stuk van deze geschiedenis van Losdorp e.o. is afkomstig van ds. Westendorp.

Nicolaas Westendorp (ook Nikolaas en Nicolaus), (Farmsum, 11 februari 1773 - Losdorp, 5 juli 1836), was een predikant en oudheidkundige , studeerde theologie aan de Hoogeschool in Groningen. Als predikant stond hij in Sebaldeburen en Losdorp. Naast predikant was hij schoolopziener. Hij is met name bekend geworden door zijn publicaties over archeologische en historische onderwerpen waaronder een geschiedenis van de provincie Groningen van de vroegste tijd tot 1493, bekend als de *Jaarboeken van Nikolaas Westendorp*.

De oudste geschiedenis

De eerste vermelding van het huidige noord Nederland in de geschiedenis analen is in de tijd van de Romeinen. Plinius de Oude schrijft in **47 na Chr.** over een erbarmelijk volk (misera gens) dat als schipbreukelingen leeft op met de hand opgeworpen verhogingen (tribunalia exstructa manibus).²

De eerste vermelding van Losdorp is volgens Westendorp uit 855. In dat jaar vermaakt ene Folkerus zijn goederen en landerijen aan het convent (klooster) te Werden (In Duitsland aan de Ruhr) . In de giftbrief komt o.a. de dienstbaarheid van Unno , Ebbe , Hoige en Dudi (Doede) te Lasdorp in Fivelgoo (Losdorp) voor die ook werden geschonken. Vanaf dit moment waren grote delen van het land rond Losdorp eigendom van het klooster te Werden. Bovengenoemde mensen waren daarna waarschijnlijk pachters van de grond die vroeger hun eigendom was.

In onze streken had je 'vrijen' (mensen met een eigen erf) en lijfeigenen. Indien de vrijen uitgebreide landgoederen bezaten, zoals Folkerus, waren ze verplicht de 'heer' (de keizer) te volgen bij oorlogen. Omdat in deze periode, vlak na de kerstening, oorlogen veelvuldig voorkwamen besloten veel vrijen hun landerijen aan de kerk over te dragen en vervolgens in pacht (of in precarie) terug te nemen. Hiermee ontlieden ze de verplichte krijgsdienst. De keizer die dit met lede ogen zag gebeurde verbood later de overdracht aan de kerk zonder zijn toestemming.

De kerstening . De kerstening begon ongeveer 100 jaar voor de eerste vermelding die Westendorp beschrijft.

In de geschiedenisboekjes staat : In **775** viel Karel de Grote Friesland binnen en versloeg in een 2 -tal slagen de Friese koning Radboud. Friesland werd toen een Frankisch hertogdom.

Heidense tempels , altaren , graven enz werden vernield. Sommige oude tempels werden als Christelijke kerk ingewijd.

Gemakkelijk ging e.e.a. niet. Dit blijkt wel uit de kronieken waarin regelmatig melding gemaakt wordt van het feit dat aangestelde priesters vermist werden. Zoals b.v. de kloosterlingen van Ferwerd onder Holwierde.

De Saksen, die tussen de Noordzee en de Harz en de Rijn en de Elbe woonden, waren tot de kerstening deels schatplichtig aan de Frankische koningen geweest, maar nooit hun onderdanen. Bovendien hielden ze nog sterk vast aan de Germaanse tradities, waartoe ook de oude religie en een los stamverband behoorde. De vernietiging, door de Franken, van de Irmensul (de heilige boom) op de belangrijkste verzamelaarsplaats van de Saksen leidde in 772 tot openlijke opstand tegen de Franken. De Saksen staken op hun beurt de kerk van Deventer in brand.

Daarop ondernam Karel een strafexpeditie. Met het zwaard in de hand bracht hij het geloof. Karel werd in de strafexpeditie/oorlog tegen de Saksen bijgestaan door missionarissen. Hij verordende een speciale wet (Capitulatio de partibus Saxoniae) volgens welke elke verwonding van een missionaris of de minachting van de christelijke rijksorde , smaad richting een priester of een kerk, de bij de heidenen gebruikelijke crematie of het eten van vlees op vastendagen , met de doodstraf werd bestraft .

Een voorbeeld waar dit toe heeft geleid.

Het **bloedbad van Verden** vond plaats in het jaar 782. Hier werden duizenden gevangengenomen Saksen in opdracht van Karel de Grote onthoofd. Deze Saksen hadden zich verzet tegen de Frankische aanvallen op hun grondgebied. Ook stonden zij vijandig tegen pogingen hen al of niet gedwongen tot het Christendom te bekeren. (Het bloedbad werd opnieuw van betekenis onder invloed van het Duitse nationalisme in de vroege 20e eeuw, onder meer door de herdenking ervan in nazi-Duitsland. (In 1935 ontwierp de landschapsarchitect Wilhelm Hübötter een gedenkteken, dat bekend kwam te staan als *Sachsenhain*)

De huidige stenen kerk, de Johannes kerk, is gesticht rond 13^e eeuw (1200-1300), Waarschijnlijk op de plaats van een houten voorganger die wel terug kan zijn gegaan tot de tijd van Karel de Grote. Misschien is hij zelfs voortgekomen uit een heidense tempel.

Wat gebeurde er in de 13^e eeuw?

Beroemd is de kroniek van Emo en Menco. Emo, pastoor in Huizinge en later in het klooster Romerswerf schrijft over de periode **1203 t/m 1237** een kroniek met de belangrijkste gebeurtenissen uit die tijd. Romerswerf wordt later Roozekamp genoemd en lag tussen Jukwerd en Krewerd. (Er is nu nog een boerderij met een schuur waar Romerswerf op staat). In 1213 stichtte Emo in Wittewierum het klooster Bloemhof. In later jaren werd Emo opgevolgd door Paulus (slechts 5 jaar) en daarna door Menco. Menco was daarvoor deken te Loppersum.

Emo stoorde zich eraan, dat de inhoud van de boeken in de verschillende kloosters zo uiteen liep. Daarom kopieerde hij zelf de tekst van de zangboeken die hij tot zijn beschikking had, om ze vervolgens in Prémontré te verbeteren en te voorzien van muzieknoden. Van de abt van Prémontré, Gervasius, kreeg hij een schrijven mee, waarin we lezen:

Onlangs is Emo, onze geliefde medebroeder in Christus, de voorlopige abt van Bloemhof, naar Prémontré gekomen, en heeft zich daar veel moeite gegeven en met grote hardnekkigheid ervoor gezorgd dat in zijn klooster, dat nog niet zo lang bestaat, kerkelijke boeken aanwezig zijn, die volledig overeenstemmen niet de gebruiken en de indeling die het klooster Prémontré zelf aanhoudt, zowel met betrekking tot de tekst als tot de muziek. [...J Wij schrijven dan ook met nadruk voor in de Here, uit kracht van de Heilige Geest en op straffe van excommunicatie, dat de gebruiken betreffende de tekst en het gezang, die hij aan ons heeft ontleend om de uniformiteit binnen dezelfde orde te handhaven, in het klooster Bloemhof voor eeuwig in alle opzichten in acht genomen moeten worden .

In 1225 wordt Emo wordt abt van het klooster Bloemhof te Wittewierum. (Wittewierum was vroeger Wierum)

Een aantal verhalen uit de kronieken van Emo en Menko. :

Aardbevingen.

Wij denken dat dit puur iets van deze tijd is, dankzij de gaswinning. Maar niets is minder waar. Merkwaardig is dat aardbevingen ook toen al in het kustgebied schade opleverden. Emo beschrijft er een in 1225. Op 27 oktober van dat jaar wordt er op verschillende plaatsen een verschrikkelijke aardbeving waargenomen. Midden op de dag scheurt het oppervlak van de vloer open, schrijft hij, de muren staan te wankelen en de zoldering schijnt heen en weer te zwaaien

Kruistochten met Losdorpers naar het beloofde land.

Rond 1226 vaart t.b.v. en kruistocht een vloot van uit Borkum zuidwaarts. 1 schip was uitgerust op kosten van de omgeving van Losdorp. Het geld was verzameld door : Emo van Bloemhof , de prior van het klooster te Feldwerd , de deken van Loppersum en Gerko de deken van Fermsum. Het verhaal gaat dat op de schepen een aantal diep religieuze mannen uit Losdorp en omgeving aanwezig waren. Ze deden mee met wat later bekend zou worden als de Zesde Kruistocht. Omdat de koningen van Europa weinig trek hadden in weer een nieuwe kruistocht overspoelde paus Innocentius het continent met predikers, om ridders en lagere adel over te halen een nieuwe kruistocht te ondersteunen.. Friesland werd hierbij bezocht door de prediker Olivier van Keulen. Tijdens zijn preken bij Bedum en Surhuizum liet men zich zo meevoeren dat ze kruisen in de lucht zagen zweven. Tijdens een preek in Dokkum (de plek waar Bonifatius was gedood) herhaalde het wonder zich. Deze tekens hadden tot gevolg dat er een groot enthousiasme in deze regio ontstond voor de nieuwe kruistocht. Met een vloot van vele schepen ging men uiteindelijk op stap

De **Zesde Kruistocht** begon in (1228) als een poging om Jeruzalem te heroveren. Het begon zeven jaar na het falen van de Vijfde Kruistocht. Door diplomatieke manoeuvres waren er maar weinig echte gevechten in deze kruistocht. De diplomatieke manoeuvres van de Rooms-Duitse keizer Frederik II, resulteerden in het feit dat het koninkrijk Jeruzalem voor 15 jaar controle kreeg over Jeruzalem en andere gebieden. Het koninkrijk werd in 1099 door Godfried van Bouillon gesticht, nadat de kruisvaarders de stad Jeruzalem veroverd hadden. Na zijn dood werd zijn broer Boudewijn op 25 december 1100 de eerste koning van Jeruzalem, Boudewijn I van Jeruzalem.

Zoals al gezegd werd er weinig gevochten in deze kruistocht. Veel mannen kwamen na een lange periode weer thuis. De meeste slachtoffers waren niet in de gevechten gevallen maar overleden als gevolg van ziekten die ze onderweg opliepen.

Het verhaal wil dat de inwoners uit Losdorp die terugkeerden, als “souvenir” een stukje steen van Golgotha meenamen en begroeven dit in de kerk, waarschijnlijk onder het altaar. En al gauw werd er gezegd :

Zolang Golgotha aanwezig is in de Johannes kerk zal het met Losdorp goed gaan.

En het ging goed met Losdorp. Niet dat er niets meer gebeurd is.

De tweede auteur van de kroniek, Menko, beschrijft in 1249 een stormramp. Op 27 december 1248 neemt de westenwind in de voornacht bulderend toe. Van veel huizen worden de daken afgerukt en sommige, zelfs nieuwe, storten in. 's Nachts wordt een schittering in de lucht gezien, die sommigen voor bliksem houden, maar er volgt geen donder op. In de vroege ochtend draait de wind naar het noorden en stroomt het land onder. Doordat het geen hoogwater is, valt de ramp mee.

Dat wordt anders op 4 februari in daaropvolgende jaar. Ook dan draait de wind van het westen naar het noorden en neemt geweldig in kracht toe. Drie dagen houdt de storm aan en elke dag opnieuw wordt het land onder water gezet. Negen maal wordt het eb, schrijft Menko, zonder dat het binnenlopen van het water wordt onderbroken. Daarna vloeit het water ook maar heel langzaam af en pas na Sint-Ludgersfeest, op 26 maart, kan er worden geploegd. Dit lijkt eerst goed te gaan, maar tegen de tijd dat het zaaigoed moet opkomen blijkt de grond volkomen verzilt. Dit wordt nog erger door de kracht van de zon, die het zout als het ware naar de oppervlakte trekt. De oogst mislukt en ook het vee krijgt niet te eten; het sterft voor het grootste gedeelte. In Losdorp blijft tot dan het aantal slachtoffers gelukkig beperkt.

Het jaar ná de stormramp is het voorjaar te droog en ontstaat er veepest. Vrijwel al het vee dat het vorige jaar heeft overleefd of aangekocht is na de storm, sterft. Door de hitte van de zomer beginnen de kadavers te rotten en er heerst een ondraaglijke stank. Daardoor raken ook de mensen besmet met de pest. Deze ziekte wordt gevolgd door een andere pest, waarbij een venijnige blaas ter grootte van een eikel tussen vel en vlees ontstaat. In het begin denkt men dat de ziekte wordt veroorzaakt door een insectenbeet. Dan ontdekt men dat de ziekte zich het eerst manifesteert door een zwelling boven de schouders, bij de hals. Alleen als deze meteen de eerste dag wordt uitgesneden en de wond wordt dichtgeschroeid maakt men kans te overleven.

In 1267 meldt Menco in z'n kronieken dat er al 12 jaar vrede is in onze omgeving. Dit was toen iets heel bijzonders.

1300 – 1600 overgang middeleeuwen naar de nieuwe tijd.

Het einde van de middeleeuwen en begin van de nieuwe tijd typeert zich door een groot aantal veranderingen in de wereld. Het is de periode waarin de lagere standen mee willen beslissen en mee willen praten in het bestuur. De periode die begint met de Magna Charta. (1215) (lagere standen mochten meepraten in het parlement in Engeland). Vele middeleeuwse - christelijke - waarden werden in twijfel getrokken. Waar de middeleeuwers armoede, contemplatie en kuisheid hadden verheerlijkt, spoorde de renaissancegeest aan om bezit te

verwerven, actief deel te nemen aan het maatschappelijk leven en van het leven te genieten. Het middeleeuwse mensbeeld was fatalistisch en pessimistisch: de mens was zondig en afhankelijk van de genade Gods. De renaissance plaatste hier een optimistisch mensbeeld tegenover dat zich ook manifesteerde in de kunst. De afhankelijkheid van de clerus wat betreft het zielenheil was geen vanzelfsprekendheid meer. Dit verschil kan duidelijk worden gezien in de verschillende levensmotto's. Zo is het levensmotto van de mensheid in de middeleeuwen: "*memento mori*", "*gedenk te sterven*." Middeleeuwers hielden zich veel bezig met de dood: ze moesten goed leven en veel biechten zodat, als de tijd zou komen, ze volledig waren voorbereid op de dood en in de hemel terecht zouden komen. Hiertegenover staat het motto van de renaissance: "*Carpe diem*", vertaald naar "*Pluk de dag*": een mens moest proberen het beste van zijn leven te maken.

De periode betekende het einde van de traditionele RK kerk in het noorden.

Het was ook de periode van de strijd tussen stad en ommelanden

Het einde van alle ongeregeldheden in onze streek kwam met de reductie van Groningen, op 22 juli 1594. De overgang naar het nieuwe protestantse bewind werd gevolgd door de onteigening van alle bezittingen van de rooms-katholieken.

Vanaf, bij benadering, de reductie werden kerkboeken bijgehouden in Losdorp. Verslagen van de kerkeraadvergaderingen werden gemaakt en vastgelegd. De kerkboeken geven een inkijkje in het leven van Losdorp.

De eerste dominee die genoemd wordt in de verslagen is:

S. Adriani (1595). Later wordt van hem gezegd : Allerwegen toont zich ds. ADRIANI een man, van wien veel te leren is, maar, dunkt ons, die al te zeer uit de hoogte spreekt, op eenen toon, dien wij liever wat zachter en bescheidener hooren. Doch, wij kunnen dit mis hebben . (bron: *Vaderlandsche Letteroefeningen*. G.S 1828 n.a.v. zijn geschreven stukken))

Na hem volgen nog velen dominees :

1650 J. H. Munten, begonnen als hulppredikant, 1667 vertrokken naar Middelstum

De Kerkstoren werd onder zijn ambtsperiode gebouwd . De door een tussengeleding verbonden weststoren dateert van 1662,

1688 J. Martini, ontslagen in 1700, weer toegelaten in 1701, legerpredikant in 1702, leraar aan het tuchthuis in Groningen in 1706. Tijdens Martini overlijdt een van de beroemdste inwoners van Losdorp : Den 19 September 1694 is de hooghedelegebore. vrouw Aefjen van Bierum, geboren Alberda, vrouw van Fraijelma en Losdorp in het 54 jaar haers ouderdoms Christelijck in den Heere ontslaepen verwacht een zalige opstandinge in Christo Jesu.

Al sinds eind 16e eeuw bezit Losdorp een belangrijke edele heerd.

De Fraylemaheerd te Losdorp wordt vermeld in 1578. Dan gebruikt Luitien Schaffer het redgerrecht (=rechtspraak uitvoeren) van de heerd. In 1600 is Claas Schaffer jonker en hoofddeling te Losdorp. Hij was in zijn eerste huwelijk getrouwd met Bele Entens en in zijn tweede met Barbara Entens. In de huidige boerderij Fraeylemaborg te Losdorp is nog een 17^e eeuwse steen aanwezig met de wapens Schaffer en Entens. De sterfdatum van Claas Schaffer is niet bekend. Hij leefde nog in 1622. Zijn zoon Berend volgde hem op. Deze, op 3 februari 1595 te Losdorp geboren zoon, was een van de eerste studenten ingeschreven aan de Groninger Universiteit (1 november 1615). Later was hij curator. Van 1623-1636 vertegenwoordigde hij het kerspel (=kerkelijke gemeente/ gemeente) Losdorp op de landdag.

Hij was getrouwd met Johanna Hillebrants, die in 1637 aan de pest stierf, evenals zeven van haar kinderen. Na haar dood schijnt Berend Schaffer meest in de stad Groningen gewoond te hebben, hij is zelfs enkele jaren burgemeester. In de stad stierf hij in 1648.

De laatste 2 mensen die in de kerk van Losdorp begraven worden zijn :

- 1733 den 29 ianuary Ds. Jacobus van Weerden in leven getrouw dienaer Iesu Christi te Losdorp in den Heere ontslaepen in het 61ste iaer „s ouderdoms en „t 27ste sijner bedieninge verwachtinge een zalige opstandinge in Iesu Christo.
- 1752 sterf den 5 july is de eer en deugtrijke Helena Flek huisvrouw van Ds. J. van Weerden pastor te Losdorp

Waarschijnlijk is de steen van Golgotha bij de graafwerkzaamheden voor het graf van de van Weerdens opgegraven en aan de kant gelegd.

Uit de kerkboeken blijkt dat alles niet altijd tijdens het kerkelijk leven even gemakkelijk ging. In 1717 in de periode van van Weerden staat in de verslagen van de kerkvergadering:

- op 28 Feb. niets bijzonders voorgevallen, als dat Diever Tjaarts continueert in t' versuimen van 't H. Avondmaal,
- als ook dat Roelef Jans van wege sijn anhoudene dronkenschap van 't H. Avondmael nogh wort geweert,
- daer en boven dat ook Vrouke Jans van wegen haer light vaardigheid in leven de H. Communie is verboden, ende haer een attestatie geweigert

Een paar jaar later zijn de problemen nog erger 1728 den 23 Septemb:

- is Cornelis Tammens den tafel des Heren ontseghet wegens sijne dronkenschap in de kerk, als ook om dat hij sich qualijk gedraagt omtrent sijn vrou.
- Sijn Trijnje Engelberts, Anna Claassen en Grietjen Jans geweert van ' H. Avontmaal, wegens haar grote onkunde in de fundamente hoofdstukken van de Christelijke religie, so lange tot datse bequamer worden bespeurt.
- Is 't Frerik Garms verboden om an de Tafel des Heren te gaan, door dien hij op een sondag en wel op een danqudagh niet lange voor 't avondmaal an 't jong volk veel sterke drank heeft uitgetapt, waar door 't jong volk en ~~misschien~~ ook andere tot late in de nagt hebben geseten tot dronken wordens toe, en ijdele liedekens hebben gesongen, en nademaal Pieter Geerts, mede bij dat losse geselschap is geweest tot late in de nagt, is hem mede 't avontmaal verboden.

Uiteindelijk wordt in 1812 N. Westendorp, dominee, (overleden 1836)

Het was de tijd van Napoleon, Mogelijk is hij op visite geweest bij de "Laatste vriend van Napoleon" (Malvroux) Dit is des te aannemelijker aangezien tijdens schermutselingen met soldaten van Malvroux een van de inwoners van Losdorp wordt gedood en Westendorp zal dit niet onbesproken hebben gelaten.

Ds. Westendorp was een echte Groninger, maar hij keek ook ver over de grenzen van zijn gewest. Hij was de eerste wetenschappelijke Groninger Oudheidkundige. Van zijn hand zijn echter ook de "Groninger Volksverhalen", die worden beschreven in de 2e druk "Beknopte beschrijving der Provincie Groningen", (1839), door wijlen de heer Kremer, (schoolonderwijzer te Zuidhorn). Al deze volksverhalen van ds Westendorp ,zijn later (1937) opgenomen in het "werkje" dat is uitgekomen bij Erven A de Jager te Groningen, getiteld "Groningen voor honderd jaar". Hierin worden o.m. behandeld, "de onderaardse gangen, [tussen Lesterhuis en het Convent Termunten)", de "Kloosterput van Krewerd", over "'t Riepster Licht", over "het

vuur van Mepsche van 't Faan", over de "Witte Wijven", enzovoort. De uitgave van de "Groninger Volksverhalen", heeft ds Westendorp niet meer beleefd, maar de drukproeven heeft hij nog wel kunnen nazien.

Westendorp zorgde ook voor de bouw van het orgel in Losdorp. Het orgel werd in 1830 gebouwd door N.A. Lohman.

De steen van Golgotha heeft eerst nog een tijdje in de hoek van de kerk gelegen maar omdat niemand meer wist wat het was, zelfs Westendorp kon er geen historische waarde inzien, is hij weggedaan.

En zo verdween Golgotha uit de Johanneskerk.

Daarna ging het met Losdorp zachtjes bergafwaarts. Na het overlijden van Westendorp werd in 1836 Ducloux (schoonzoon van ds. Westendorp) dominee in Losdorp. Hij was eerst dominee van Vierhuizen-Zoutkamp (naast Ulrum) en kwam daar in botsing met ds De Cock.

Het conflict met De Cock:

Al spoedig raakte hij in conflict met zijn ringcollega ds. De Cock, die zonder toestemming kinderen doopte uit omliggende gemeenten, ook uit Vierhuizen, de gemeente van ds. Du Cloux. Du Cloux is de geschiedenis ingegaan als de eerste ds. die bij het Classicaal Bestuur een aanklacht tegen ds. De Cock indiende. In feite is hij degene geweest die de bal (tegen De Cock) aan het rollen bracht.

Twaalf dagen nadat ds. De Cock en zijn kerkenraad en een groot deel van de gemeente de Akte van Afscheiding hadden getekend, op 26 oktober 1834, moest Du Cloux in Ulrum een vacaturebeurt vervullen. Omdat hij problemen voorzag, had hij om politieversterking gevraagd. Maar tijdens die dienst gebeurde er niets. Bij de volgende ringbeurt, op 15 maart 1835, dreigde de dienst wel te worden verstoord. Nauwelijks had Du Cloux de kansel beklommen, of een aantal kerkganger begonnen leuzen te scanderen. Onder het zingen van een gezangvers werden de oproerkraaiers afgevoerd en het incident was afgesloten.

Met Ducloux wordt een roemrijke periode van Losdorp afgesloten. Daarna is Losdorp een van de vele wierdedorpjes in Groningen

Of toch niet.

Niet alles is verdwenen, we hebben in Losdorp nog steeds een mooie kerk. Bijzonder is ook dat er nog steeds voldoende vrijwilligers zijn te vinden om de klok op te winden en te zorgen dat hij geluid wordt op hoogtij dagen. B.v. 4 mei dodenherdenking, begrafenissen, enz. Beroemd is de kerstfeestviering in Losdorp. Veel oud-Losdorpers komen hier ieder jaar op af en zorgen in ieder geval nog 1 keer per jaar voor een volle kerk. Het mooie is hierbij dat al vele jaren alle gezindten aanwezig zijn. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen welke geloofsrichting dan ook.

Op deze momenten is de kerk van Losdorp nog steeds het middelpunt van Losdorp.

En nu gaat de kerk naar de SOGK, met een roemrijk verleden en een erfenis.

Ik wens de SOGK veel succes en wijsheid tot het in stand houden van dit belangrijk stuk erfgoed.

Adriaan Ernsten